

Відгук

офіційного опонента на кандидатську дисертацію Мартиніва Юрія Ігоровича «Правове становище та фінансово-господарська діяльність Почаївської лаври у 1831-1914 рр.», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Почаївська лавра відіграла і нині демонструє важливу роль у суспільно-політичних процесах. Її історія останнього періоду на жаль показує відірваність інституції від націотворчих процесів. На прикладі історії Лаври можна проаналізувати складні прояви політичних, релігійних та національно-культурних змін, які відбувалися у волинському регіоні із часів середньовіччя до нашого часу.

Предметом дослідження Юрія Мартиніва став період, коли Почаївська лавра була підпорядкована Російській православної церкві, - після поразки польського повстання 1830-1831 рр. і до початку Першої світової війни у 1914 р. Це важливий період в житті монастиря, коли він перетворюється із греко-католицького храму у форпост православ'я на українських землях. Російщення регіону відображало загальну концепцію дій царської влади спрямованої на зміцнення своїх позицій на Правобережній Україні і Західній Волині через діяльність церкви та її інституцій. Політика русифікації регіону проходила через заборону діяльності шкіл (переважно польських шкіл); Росія намагалася змінити і національний склад інтелігенції – окрема її частина переводилися із російських

губерній на роботу у Правобережжя. Чиновникам-адміністраторам, вчителям, які викладали російську мову та ін. були введені доплати до заробітної плати.

Особлива роль у російщенні регіону відводилися Почаївській лаврі. Церква була важливим ідеологічним чинником, який посилювався особливим ставленням до неї царської влади та адміністрації. У 1840-х рр.. графом Уваровим була розроблена концепція російської народності, наріжними чинниками якої стали: «самодержавіє», «православіє» і «народність» - принцип єднання царя з народом на основі православної віри. Хронологічно це співпало із початком діяльності Почаївської лаври в новій православній іпостасі.

Важливість кожного наукового дослідження визначається оригінальністю його джерельної бази. Зокрема нам імпонує авторська концепція поділу джерельної бази дослідження на п'ять груп, де першу групу складають документи правового становища та управлінської діяльності Лаври; другу – документи фінансово-кредитного плану, третю – документи виробничого комплексу та будівельних робіт, четверту – матеріали фінансового забезпечення навчальних закладів та книгодрукування, і п'яту – опубліковані документи, статистичні збірники та преса.

Другий розділ дисертації «Правові заходи діяльності Почаївської обителі у Російській імперії 1831-1914 рр.» розглядає вертикаль управління і контролю над церковними інституціями Російської православної церкви. Автор зазначає, що головним органом управління Волинської єпархії була духовна консисторія, яка під керівництвом єпархіального архієрея здійснювала розпорядчі та судові функції. У роботі показано, що внутрішнє життя Лаври визначалося статутом монастиря, укладами Святійшого Синоду, розпорядженнями духовної консисторії, інструкцією про введення благочинних 1821 р. та «Інструкцією

Духовного собору Почаївської лаври про обов'язки лаври за зразком інструкції Києво-Печерської лаври».

Третій розділ « Господарська діяльність Почаївської лаври у другій половині XIX – на початку XX ст.» присвячений аналізу фінансово-кредитної, господарської і церковної діяльності. Автор стверджує, що фінансово-кредитна діяльність Лаври включала наступні види обігу коштів: надходження від вірян у формі пожертв – коштовні подарунки, «кружка», «гаманцевий збір», «церковна сума», треби; кредитування й позичкові операції, рух коштів на банківських рахунках, державне фінансування, сплата податків та ін. Фінансово-господарська діяльність Почаївської лаври розглядається в контексті товарно-грошових відносин усієї Російської імперії. Зокрема автор приділив увагу грошовий реформі 1839 р., яка сприяла формуванню не лише стабільної грошової одиниці в державі, а й була основною для розвитку банківської системи в державі. У цих умовах, лаврські кошти на депозитах створювали можливості для нових способів концентрації фінансів та економічного росту. Водночас автор зазначає, що у період другої половини XIX – початку XX ст. не втратили свого економічного значення і традиційні для монастирів промисли, традиція яких йшла ще з епохи середньовіччя: бджільництво, млинарство, лісове господарство, гуральництво. Як видно з дисертації такі промисли як виробництво цегли, вапна та видобування каменю були орієнтовані переважно на власні потреби – тобто на будівельні роботи, які велися у Лаврі та у приміщеннях, які їй належали. На думку дисертанта такі промисли були націлені лише на режим «економії коштів».

Як окремий дослідницький напрям показано торгові операції, які здійснював монастир - торгівля релігійно-культовими предметами, продукцією сільського господарства і промисловим виробами. Автор аргументує

проведення торгових операцій і зручним розташуванням Лаври – на межі двох держав – Росії та Австрії, а також значними потребами Волинської губернії.

Де здобутків дисертанта слід віднести і те, що він представив Почаївську лавру, як одного з найбільших землевласників Волині другої половини XIX – початку XX ст. Проаналізовано земельні угіддя, які належали Лаврі; селян (до 1861р. також і кріпосних), які були зайняті у рільництві, фільварки, які належали монастирю і ін.

Автор намагається з'ясувати, як це можна було здійснити на основі віднайдених джерел, питання оплати праці усіх категорій населення, пов'язаного з Лаврою.

Четвертий розділ кандидатської дисертації присвячений аналізу фінансування освітніх установ, що діяли при Лаврі, книгодрукуванню та будівництву архітектурних комплексів. У роботі проаналізовано діяльність шкільних закладів – початкової школи для дітей штатних слуг, навчально-ремісничого училища, двокласної церковно-парафіяльної школи, єпархіальної церковно-вчительської школи, «Почаєво-лаврської школи грамоти для дітей обох статей, різних віросповідань та станів», іконописної школи. Автор зазначає, що визначальним в освітньому процесі, який здійснювався при Лаврі було релігійно-моральне і патріотичне виховання учнів. Головними предметами у школах Лавра стали церковнослов'янська мова, вивчення богослужбових книг, катехизму, церковний спів та ін.

Окремий підрозділ присвячений друкарні. Розкривається питання технічного стану друкарського виробництва, а також з'ясовано характер книг, які видавалися у Почаєві.

У роботі також представлено загальний характер робіт щодо зведення архітектурних комплексів Почаївської лаври протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: визначено етапи спорудження Троїцького собору, облаштування церков та ін. Окремо автор зупинився на фінансовому стані проведення будівельних робіт.

Завершують дисертаційну роботу висновки, які відповідають запропонований для дослідження структурі.

Основні положення дисертації апробовані шляхом здійснення публікацій у наукових фахових виданнях та у матеріалах наукових конференцій.

Позитивно оцінюючи науковий доробок дисертанта, висловлюю окремі зауваження та побажання:

- є зауваження до історіографії роботи: дисертант намагався представити усіх авторів, чиї роботи мали дотичність до теми; натомість, на нашу думку, слід було проаналізувати проблематику досліджень, визначити пошукові етапи у розв’язанні наукової проблеми та ін.;
- більш розлогого аналізу вимагають архівні документи Тернопільського обласного державного архіву;
- поза увагою дослідника залишилися питання відношення Лаври (керівництва та братії) до селянського руху на Волині та початків національно-визвольних процесів; не відреагував дослідник і на дискусійну тезу в українській історіографії: чим була викликана досить активна діяльність чорносотенних структур на Волині, як до цього відносилась Російська Православна церква?
- фінансово-господарську діяльність необхідно було в окремих випадках представити у порівняльному контексті: наприклад, автор розпочинає

третій розділ «Господарська діяльність Почаївської лаври у другій половині XIX – на початку XX ст..» із ілюстрації співвідношення коштів Лаври – незрозуміло, чи це співвідношення автор почерпнув із спеціальної літератури, чи це його особисті підрахунки, суми банківських вкладень, які автор називає «великими» слід було подати співвідносно, порівняти з іншими церковними інституціями;

- окремі цифри приведені у роботі, на нашу думку, можна було б поставити під сумнів: наприклад, що у 1873 р. щорічна сума на утримання учня школи складала 2 250 руб. сріблом і такою високою залишалася і в наступні роки; в той час на будівництво культових споруд 1833-1911 р. витрачено близько 206 тис. руб. сріблом;
- вимагають уточнення і дані про фінансове співвідношення прибутків Лаври: 55% - зберігалися на банківських рахунках; 14 % - становив прибуток від реалізації продукції свічкового заводу; 9% - від реалізації сільськогосподарської продукції; 6% - від реалізації друкарської продукції; 11% - «кружка»; 4% - церковна сума; 1% – пожертва (незрозуміло за які роки приведені ці дані; чи ці цифри автор почерпнув із літератури, чи вони є особисто ним підраховані;
- при аналізі земельних володінь Лаври автор в одному випадку пише про гектари (га), в іншому про десятини (дес..) Зрозуміло, що це вимагає уніфікації.

Висловлені зауваження та побажання в цілому носять рекомендаційний характер і не применшують вкладу автора у розкриття теми. Робота носить комплексний характер, цілком висвітлює задекларовану для наукового вивчення тему. Висновки дисертаційної

праці належним чином аргументовані на основі оригінальної джерельної бази та спеціальної літератури.

Робота цілком відповідає вимогам, які ставляться до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України.

З а в і д у в а ч

кафедри новітньої історії України

імені Михайла Грушевського

Львівського національного університету

імені Івана Франка,

доктор історичних наук, професор

Сухий О.М.

Підпис проф. Сухого О.М.

з а с в і д ч у ю:

Вчений секретар

Львівського національного університету

імені Івана Франка,

д о ц е н т

Грабовецька О.С.